

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКА МИСТЕЦТВА. ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Є.К.РЕДІНА

У публікації наводяться листи фольклориста М.Ф.Сумцова та істориків мистецтва Д.В.Айналова і О.М.Миронова, в яких висвітлюються сторінки життя та діяльності історика мистецтва, професора Харківського університету Є.К.Редіна.

У цьому році виповнилося 150 років від дня народження історика мистецтва Єгора Кузьмича Редіна (1863-1908). Уперше ім'я цього вченого довелося почути від доктора мистецтвознавства, професора Київського державного художнього інституту Платона Олександровича Білецького (1922-1998). Його батько - літературознавець Олександр Іванович Білецький (1884-1961) слухав лекції Редіна у Харківському університеті та під їх впливом навіть хотів стати мистецтвознавцем. Під час однієї з бесід Платон Олександрович зняв з книжкової полиці дев'ятнадцятий том збірника Харківського історико-філологічного товариства, присвячений пам'яті Редіна і запропонував ознайомитися з його матеріалами. Чим більше я вчитувався у текст, тим яскравіше вимальовувалася переді мною постать цієї скромної, працелюбної і товариської людини. Відтоді праці харківського вченого стали для мене об'єктом вивчення та взірцем чесного відношення до наукової роботи. Вивчення діяльності Редіна в університеті дозволило авторові констатувати наявність Харківської університетської школи мистецтвознавства, а Редіна - її засновником [5, с.6-8].

Під час написання дисертації про *“Становлення й розвиток мистецтвознавства у Харківському університеті 1805-1920 рр.”* я натрапив в історичному архіві, у фонді фольклориста, історика та літературознавця М.Ф.Сумцова (1854-1922) на декілька листів до нього візантиніста Д.В.Айналова та історика мистецтва О.М.Миронова. Прямо чи опосередковано вони пов'язані з ім'ям Редіна. Слід зазначити, що М.Сумцова та Є.Редіна об'єднували не тільки робота в університеті, Харківському історико-філологічному товаристві, але й спільність наукових інтересів і товариські взаємовідносини.

Учень і послідовник відомого вченого-візантиніста, історика мистецтва, академіка Никодима Павловича Кондакова (1844-1925), Редін разом з іншими вченими сприяв становленню й розвитку візантиністики в Росії та Україні. Багато зусиль доклав до збереження пам'яток культури, вивчав українську старовину. Брав участь в археологічних з'їздах і створенні етнографічного музею при Харківському університеті. Редін є автором понад ста праць, деякі з них не втратили своєї наукової цінності дотепер. Наполегливе поглиблення знань з історії та літератури, ґрунтовна обізнаність з історією і теорією мистецтва - усе це допомогло йому опанувати і вміло застосовувати порівняльно-історичний метод дослідження мистецьких пам'яток. Редін у своїх працях уникав широких узагальнень, віддаючи перевагу фактам.

Під час навчання на історико-філологічному факультеті Новоросійського університету, де курс історії мистецтва викладав професор Н.Кондаков, Редін почав спеціалізуватися з історії мистецтва. Слухаючи лекції з літератури у професора О.Кирпичникова, Редін навчився бачити зв'язок не тільки між іконописом і фольклором, а й ширше - нерозривну пов'язаність літератури й мистецтва.

Знайомство з Дмитром Власовичем Айналовим (1862-1939) - істориком мистецтва, дослідником ранньохристиянського, візантійського та давньоруського мистецтва згодом також визначним ученим переростає в довготривалу дружбу. Ідеї вченого, висловлені у подальших працях, були сприйняті Є.Редіним. У праці *“Эллинистические основы византийского искусства. Исследование в области истории ранневизантийского искусства”* (1900) Д.Айналов під елліністичними основами візантійського стилю розумів не стільки мистецтво материкової Греції, скільки мистецтво Сирії, Палестини та Малої Азії. Саме тут, на думку вченого, антична традиція перепліталася з художньою спадщиною Сходу. У своїх творах розвивав ідеї російської іконографічної школи Ф.Буслаєва і Н.Кондакова (тв.: *“Мозаики IV-V веков.*

Исследование в области иконографии и стиля древнехристианского искусства” (1895); *“Этюды о Леонардо да Винчи”* (1939).

Разом вони почали працювати над дипломною роботою, узявши за тему дослідження мозаїки і фрески Софійського собору в Києві. Будучи в Києві, щодня, з ранку до вечора друзі обстежували собор, збираючи матеріал для спільної праці. Невдовзі вона побачила світ і дістала схвальний відгук Російського археологічного товариства [1].

Одночасно з викладацькою діяльністю Редін готує докторську дисертацію *“Християнська топографія Козьми Індикоплова”*. У листі Д.Айналова до М.Сумцова від 2 червня 1908 р. йдеться про сприяння дописувачем друкування цієї праці Редіна з огляду на критичний стан здоров'я останнього [6]. Хвороба та постійна зайнятість викладацькою роботою і підготовкою XII археологічного з'їзду в Харкові гальмували роботу над докторською дисертацією. На початку липня 1906 р. Редін так пояснював Н.Кондакову повільність цього процесу: *“Что выйдет из моей работы - сам не могу сказать. Могу сказать только, что я старался, насколько это в моих силах было, выяснит все сюжеты и в [византийских] списках и в русских, определит зависимость последних от первых, их самостоятельность, установит редакции иллюстраций и т.п.”* [3, с.339]. Проте хвороба не дозволила вченому побачити свою працю у надрукованому вигляді. Помер Єгор Редін 27 квітня (за стар. ст.) 1908 р.

У листі Д.Айналова до М.Сумцова від 11 жовтня 1907 р. йдеться про представлення Редіна у ступінь доктора на засіданні Ради Санкт-Петербурзького університету. Порівняємо цей текст з іншим документом, відношенням декана історико-філологічного факультету на ім'я ректора від 6 жовтня 1907 р., де ця подія висвітлюється наступним чином: *“Заслушав представление проф[ессоров] Д.В.Айналова и С.А.Жебелева о возведении в степень доктора истории и теории искусств экстраординарного проф. Е.К.Редина honoris causa, факультет подверг означенное представление закрытой баллотировке. По подсчету голосов оказалось, что искомая степень присуждена Е.К.Редину единогласно”* [3, с.340].

У листі згадується також філолог, фахівець у галузі античної історії та класичної філології Сергій Олександрович Жебелев (1867-1941), який дуже високо цінував Редіна. У праці *“Пам'яті Єгора Кузьмича Редіна”* (1909) він зокрема зазначав: *“Вся жизнь Е.К.Редина была сплошной труд, труд не столько для себя, сколько для других, сколько для того дела, которому он так самоотверженно служил”* [2, с.7-8].

З листа приват-доцента Московського університету Олексія Максимовича Миронова (1866-1929?) М.Ф.Сумцову довідуємося, що дослідження про німецького художника епохи Відродження Альбрехта Дюрера, написане як дисертація на ступінь доктора історії мистецтв було відправлено Редіну для ознайомлення. О.Миронов просив також М.Сумцова прочитати цю працю та повідомити про свої враження від неї. О.Миронов закінчив курс в Харківському університеті, був професором кафедри історії і теорії мистецтв в Казанському університеті. У цьому вищому навчальному закладі майже 13 років працював Д.Айналов. Із статті доктора історичних наук Л.О.Сиченкової довідуємося про доволі непростий життєвий шлях науковця. Зокрема у ній йдеться про таке: *“Жизненный путь А.М.Миронова, напротив, был тернист: ему пришлось пережить унижительный провал защиты двух докторских диссертаций, в начале 1920-х гг. он был вынужден бежать из Казани в Среднюю Азию”* [7, с.98].

На думку сучасних дослідників, обидва захисти, у 1901 та 1911 рр., були провалені несправедливо. Причиною першої невдачі слугувала некомпетентність оппонентів. Про це, зокрема, йдеться у листі О.Миронова до М.Сумцова. У ньому він називає професора П.Ардашева *“наглым критиком”*, який побудував свою рецензію на брехні та наклепі. Проте праця про творчість А.Дюрера побачила світ у 1901 р., перевидана у 2010 р. [4].

Публікація документів здійснюється за сучасним правописом із збереженням лексичних і стилістичних особливостей мови дописувачів. У квадратних дужках подається реконструйований текст.

1. *Айналов Д.В.* Киево-Софийский собор. Исследование древней мозаической и фресковой живописи / Д.В.Айналов, Е.К.Редин. - Санкт-Петербург, 1889. - 156 с.

2. Жебелев С. Памяти Егора Кузьмича Редина / С. Жебелев. - СПб., 1909. - 8 с.
3. Иодко О.В. Е.К.Редин: жизнь и деятельность (по материалам петербургских архивов) / О.В.Иодко // Мир русской византистики. Материалы архивов Санкт-Петербурга: под ред. чл.-корр. Рос. Акад. наук И.П. Медведева. - СПб.: "Дмитрий Буланин", 2004. - 832 с.
4. Миронов А.М. Альбрехт Дюрер, его жизнь и художественная деятельность. К характеристике эпохи Возрождения в немецком искусстве / А.М.Миронов. - 2-е изд. - М., 2010. - 423 с.
5. Побожий С.І. Є.Редин як засновник Харківської університетської школи мистецтвознавства / С.І.Побожий // Четверті Сумцовські читання: матеріали наукової конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження Є.К.Редина. - Х., 1999. - 118 с.
6. Редин Е.К. Христианская топография Козьмы Индикоплова по греческим и русским спискам / Е.К.Редин / посмертное издание под ред. Д.В.Айналова. - М.: [Тип. Г.Лиснера и Д.Собко], 1916. - 366 с.
7. Сыченкова Л.А. Основатели музея изящных искусств Казанского университета Дмитрий Айналов и Алексей Миронов / Л.А.Сыченкова // Вопросы музеологии. - 2012. - №1(5).

References

1. Ajnalov D.V. Kievo-Sofijskij sobor. Issledovanie drevnej mozaicheskoy i freskovoj zhivopisi / D.V.Ajnalov, E.K.Redin. - Sankt-Peterburg, 1889. - 156 s.
2. Zhebelev S. Pamjati Egora Kuz'micha Redina / S.Zhebelev. - SPb., 1909. - 8 s.
3. Iodko O.V. E.K.Redin: zhizn' i dejatel'nost' (po materialam peterburgskih arhivov) / O.V.Iodko // Mir russkoj vizantinistiki. Materialy arhivov Sankt-Peterburga: pod red. chl.-korr. Ros. Ak. nauk I.P. Medvedeva. - SPb.: "Dmitrij Bulanin", 2004. - 832 s.
4. Mironov A.M. Al'breht Djurer, ego zhizn' i hudozhestvennaja dejatel'nost'. K karakteristike jepohi Vozrozhdenija v nemeckom iskusstve / A.M.Mironov. - 2-e izd. - M., 2010. - 423 s.
5. Pobozhij S.I. Ye.Ryedin yak zasovny'k Xarkivs' koyi univetsy' tets' koyi shkoly' my' stecztvoznavstva // Chetverti Sumczovs'ki chy'tannya: materialy' naukovoyi konferenciyi. Pry' svyachenoyi 135-richchyu z dnya narodzhennya Ye.K.Ryedina. - X., 1999. - 118 s.
6. Redin E.K. Hristianskaja topografija Koz'my Indikoplova po grecheskim i russkim spiskam / E.K.Redin / posmertnoe izdanie pod red. D.V.Ajnalova. - M.: [Tip. G.Lissnera i D.Sobko], 1916. - 366 s.
7. Sychenkova L.A. Osnovateli muzeja izjashhnyh iskusstv Kazanskogo universiteta Dmitrij Ajnalov i Aleksej Mironov / L.A.Sychenkova // Voprosy muzeologii. - 2012. - №1(5).

№1

Лист Д.В.Айналова М.Ф.Сумцову від 11 жовтня 1907 р. СПб.

Глубокоуважаемый Николай Федорович! После заседания Совета в понедельник (8 окт.) я отправил Вам телеграмму с извещением о благополучно проведенном мною представлении Е.К.Редина в степень доктора. В факультете он прошел единогласно, в Совете получил 33 белых и 2 черных. Я не успел известить об этом Татьяну Никол.[аевну] и боюсь писать лично Егору Кузьмичу, так как имею сведения, что мои письма его волнуют¹. Теперь я написал ей и посылаю одновременно это письмо Вам.

Так как Егор Вас очень уважает, то, быть может, Вы и сообщите ему о решении нашего Совета, которое для него очень почетно и результат которого очень блестящ. За решение факультета я не сомневался, но Совет меня беспокоил. Многие смотрели пессимистично, однако, слава богу, все обошлось благополучно.

Допечатать работу Егора Кузьмича взялся я при дружеском содействии нашего общего друга С.А.Жебелева², и надеюсь довести печатание до благополучного конца.

Так как Вы часто видите Егора и хорошо знаете его состояние, то, быть может, Вы напишите мне о состоянии его здоровья и о взглядах врачей, за что я буду очень признателен.

Графиня П.С.Уварова писала и говорила мне при свидании, что Вы представили Егора к испр.[авлению] должн.[ости] ординарного профессора. Теперь это дело может облегчиться. Желаю Вам всего лучшего и остаюсь искренно преданный и уважающий Д.Айналов³.

Центральний державний історичний архів України у м.Київ, ф.2052, оп.1, спр.75, арк.1-2. Рукопис.

№2

Лист Д.В.Айналова М.Ф.Сумцову від 2 червня 1908 р. Козелець

Узнавши о роде болезни, поразившей Е.К.Редина, я немедленно озаботился о том, чтобы печатание его труда Топография Космы Индикоплова было обеспечено на случай катастрофы, которая представлялась мне неизбежной. Так как я близко был знаком с содержанием этого труда и получал параллельную корректуру его, то и считал своим долгом предложить моему ученому другу и товарищу поручить мне дальнейшее печатание, прося его в то же время, по

возможности, привести в порядок рукопись и прислать ее мне. Я надеялся, таким образом, повлиять на Егора Кузьмича оставить наследие, с которым можно было бы хорошо справиться, не изменяя планов его, как автора. Егор Кузьмич принял мое предложение и во время наступившего улучшения привел в порядок текущие корректуры 3 и 4 глав, которые прислал мне вместе с рисунками при письме, точно разъяснявшем процесс дальнейшего печатания.

Центральний державний історичний архів України у м.Київ, ф.2052, оп.1, спр.77, арк.1-2зв. Рукопис.

№3

Лист Д.В.Айналова М.Ф.Сумцову від 12 вересня 1911 р., СПб.

Вы спрашиваете, нет ли у меня преемника Е.К.Редину. Есть. В этом году должен сдать магистерские экзамены В.К.Мясоедов, один из лучших и серьезнейших молодых людей, оставленных мною при Университете⁴. Если бы Вы согласились взять его, то имели бы достойного преемника Е.К.Редину. Он мог бы сначала около года почитать курс, а затем получить командировку за границу на два года от Университета и окончательно созреть для профессорской деятельности. Так было и со мной, когда меня назначили в Казань. Если же Вы думаете, что кафедра Вашего Университета потерпит ущерб в течение двух лет, пока Мясоедов будет за границей, так что и не пошлете его за границу, то мне придется командировать его за границу от С. Петербургского университета и оставить для замещения петербургской кафедры.

Центральний державний історичний архів України у м.Київ, ф.2052, оп.1, спр.79, арк.1-2. Рукопис.

№4

Лист приват-доцента Московського університета Олексія Максимовича Миронова М.Ф.Сумцову

Глубокоуважаемый Николай Федорович! Посылая Вам через моего брата исследование мое об Альбрехте Дюрере, написанное в качестве диссертации на степень доктора истории искусств обращаюсь вместе с тем к Вам с покорнейшей просьбой⁵. Книгу эту я передал уже Егору Кузьмичу Редину с просьбой - рассмотреть ее в качестве диссертации и, если он признает ее достойною искомой степени, сообщить мне о том, дабы я мог обратиться затем в факультет с официальным прошением о допущении к диспуту. О причинах, побуждающих меня ходатайствовать о диспуте в Харьковском университете в среде моих бывших наставников, я также подробно писал Ег[ору] Кузьмичу. Теперь имея в виду Ваше близкое и серьезное отношение к искусству в его истории, (о чем я имею возможность судить особенно по Вашему прекрасному исследованию о Леонардо да Винчи, имеющему научную ценность), - я обращаюсь к Вам с просьбой не отказать мне в ознакомлении с моей диссертацией и в сообщении мне Ваших впечатлений от нее⁶.

Центральний державний історичний архів України у м.Київ, ф.2052, оп.1, спр.797, арк.1-2. Рукопис.

№5

Лист приват-доцента О.М.Миронова М.Ф.Сумцову

Прежде всего, как я уже недавно писал проф.[ессору] Ив.[ану] Вяч.[есламовичу] Нетушилу, моим страшным желанием и давнею мечтою было получение кафедры в Харьковском университете, который является для меня родным, так как в нем я получил свое высшее образование и к нему лежат с той поры все мои душевные симпатии⁷...

Вы один только (кроме покойного дорогой памяти Егора Кузьмича) знаете близко мой труд об А.Дюрере, который я несколько лет назад переслал Вам, прося Вас, как и Егора Кузьмича рассмотреть его и дать отзыв, так как намеревался защищать докторскую диссертацию в Харькове. Но Вы написали мне тогда, что чрезмерно обременены различными работами, а Егор Кузьмич просил подождать пока он сам закончит свою доктор.[скую] диссертацию. И я терпеливо ждал; но жестокая судьба сломила силы Егора Кузьмича и погубила его, уничтожив полезную жизнь прекрасного человека и истинного ученого...

Будьте добры, прочтите теперь и мое дополнительное исследование о фальсификациях и копиях произв.[едений] А.Дюрера, а также “мой ответ проф. Мальмбергу и Ардашеву” на их рецензии о моей большой работе об А.Дюрере⁸. Я убежден, что Вы, давно занимаясь эпохой Возрождения, сумеете и вернее, и лучше, и глубже оценить не только недостатки, но и серьезные достоинства моих самостоятельных (по самим произведениям) исследований о Дюрере, чем те представители кафедры истории искусств, которые сами никогда не шли дальше изучения одни - классического искусства, другие - византийского, будучи совершенно незнакомыми со всеми последующими эпохами, но в то же время считая себя непогрешимыми знатоками искусства всех эпох и всех народов, не говорю уже о таких наглых критиках, как пр.[офессор] Ардашев, основавший всю свою рецензию на лжи и клевете, которые были раскрыты мною впоследствии в моем печатном ответе ему, на каковой за два года возражений Ардашева не последовало⁹.

Центральний державний історичний архів України у м.Київ, ф.2052, оп.1, спр.796, арк.1-4. Рукопис.

Примітки

1. Тетяна Миколаївна Бреннер (друга пол. ХІХ ст. - ?) - дружина Є.К.Редіна.
2. Жебелев Сергій Олександрович (1967-1941) - російський філолог, фахівець у галузі античної історії та класичної філології. У 1904-1927 рр. - професор кафедри грецької словесності Санкт-Петербурзького (Ленінградського) університета.
3. Уварова Прасков'я Сергіївна (1840-1924) - дружина археолога, графа О.С.Уварова. Після його смерті була обрана головою Московського археологічного товариства.
4. Мясоєдов Володимир Костянтинівич (1885-1915) - історик мистецтва, приват-доцент. Член Російського археологічного товариства. Учень Д.В.Айналова. Хранитель Музею старожитностей Петроградського університету.
5. Альбрехт Дюрер (1471-1528) - німецький живописець і графік, гравер, теоретик мистецтва. Засновник мистецтва німецького Відродження.
6. Сумцов Н.Ф. Леонардо да Винчи // Сборник Харьковского историко-филологического общества. - Х., 1900. - Т.12. - С.84-233. Він же. Леонардо да Винчи. - Х., 1900. - 197 с.
7. Нетушил Иван Вячеславович (1850-1928) - філолог та історик, фахівець у галузі історії Давнього Риму. З 1885 р. - професор Харківського університету. Тв.: Генетическое изложение фонетики и морфологии латинского языка, с кратким обзором осского и умбрийского языков. - Харьков, 1878.
8. Миронов А.М. Мой ответ на рецензию профессора П.Ардашева и профессора В.Мальмберга / Ученые записки Императорского Юрьевского университета. 1906. - Ч.13. №4. - С.1-12. Ардашев Павло Миколайович (1865-1922) - історик, публіцист. Викладав історію у Новоросійському та Юрійвському університетах. З 1907 р. - ординарний професор Санкт-Петербурзького університету. Один з організаторів газети “Киев” (виходила з 1914 р.). Тв.: Переписка Цицерона как источник для истории Юлия Цезаря. - М., 1890. Мальмберг Володимир Костянтинівич (1860-1921) - історик мистецтва. Закінчив Казанський університет (1884). З 1884 р. - приват-доцент кафедри теорії та історії мистецтв Казанського університету (1896-1921). З 1907 р. - професор Московського університету. Тв.: Метопы древнегреческих храмов: исследование в области декоративной скульптуры. - Казань, 1890.
9. Ардашев П.Н. Отзыв о книге г. Миронова “Альбрехт Дюрер, его жизнь и художественная деятельность”, представленный историко-филологическому факультету Императорского Юрьевского университета экстраординарным профессором П.Н.Ардашевым // Ученые записки Императорского Юрьевского университета. - 1906. - Ч.13. - №4. - С.1-12; Мальмберг В.К. Отзыв о диссертации Ал.М.Миронова на степень доктора истории и теории изящных искусств “Альбрехт Дюрер, его жизнь и художественная деятельность. К характеристике эпохи возрождения в немецком искусстве” Москва, 1901. Текст утверждён Ученым советом историко-филологического факультета Императорского Юрьевского университета 17 мая 1903 года // Ученые записки Императорского Юрьевского университета. 1906. - Ч.13. - №4. - С.2-22.

Побожий С.И. Материалы для изучения жизни и деятельности историка искусства. К 150-летию со дня рождения Е.К.Редина

В публикации приводятся письма фольклориста Н.Ф.Сумцова и историков искусства Д.В.Айналова и А.М.Миронова, в которых освещаются страницы жизни и деятельности историка искусства, профессора Харьковского университета Е.К.Редина.

Отримано 25.07.2013